

KONSTITUTSIYA – ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Quchqorova Gulsevar Uchqun qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Elektron pochta: gulsevarquchqorova0@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi erkin va farovon hayotni kafolatlovchi me‘yoriy-huquqiy poydevor sifatida tahlil qilingan. Maqolaning maqsadi – 2017–2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi davridagi islohotlar orqali Konstitutsiyaning amaliy qudratini ochib berishdir. Institutsional tahlil metodologiyasi asosida Xalq Qabulxonalari, Sudyalar Oliy Kengashi va Biznes-Ombudsman kabi yangi institutlarning konstitutsiyaviy huquqlarni kafolatlashdagi roli baholangan. Xulosada, islohotlar Konstitutsiyaviy normalarni amaliy kafolatlar tizimiga o‘tkazganligi tasdiqlanadi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, Erkin hayot, Harakatlar strategiyasi, Inson huquqlari, Sud islohotlari, Xalq Qabulxonalari, Mulk daxlsizligi, Farovonlik.

KIRISH

Konstitutsiya har qanday demokratik davlatning normativ-huquqiy poydevori bo‘lib, u nafaqat davlat tuzilishini, balki jamiyatning asosiy qadriyatlari – inson huquq va erkinliklarini kafolatlaydi. Asosiy qonunimiz O‘zbekiston xalqi uzoq yillar orzu qilgan milliy mustaqilligimizning huquqiy asosini, mamlakatning rivojlanish yo‘nalishlarini hamda inson huquq va erkinliklarining mustahkam kafolatlarini belgilab berdi. 2017-2021-yillarda O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi qabul qilinishi bilan Konstitutsiyada mustahkamlangan "Inson manfaatlarini hamma narsadan ulug‘" g‘oyasi bevosita davlat siyosatining ustuvor prinsipiga aylandi. Bu jarayon Konstitutsiyaning deklarativ normalarini amaliy mexanizmlarga aylantirishga qaratilgan harakatlar strategiyasi sifatida namoyon bo‘ldi. Maqolaning maqsadi Harakatlar strategiyasi davridagi islohotlar (sud-huquq tizimi, iqtisodiyotni erkinlashtirish, ijtimoiy himoya) orqali Konstitutsiyaning erkin va farovon hayotni ta‘minlashdagi amaliy qudratini tahlil qilishdir.

METODLAR

Ushbu tadqiqotda institutsional tahlil metodi asosiy metodologiya sifatida qo‘llanildi. Bu tahlil yangi tashkil etilgan tuzilmalar (Xalq qabulxonalari, Sudyalar Oliy Kengashi, Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari bo‘yicha vakil) Konstitutsiyaning "Kafolatlash" funksiyasini qay darajada amalga oshirayotganini o‘rganishga qaratilgan. Shuningdek, qiyosiy-huquqiy usul orqali islohotlar qabul qilingunga qadar va undan keyingi Konstitutsiyaviy normalarning amaliy tatbiqi holati baholangan. Tadqiqotning empirik bazasini O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari Konstitutsiyaning 25 yilligiga bag‘ishlangan ma‘ruzasi va normativ-huquqiy hujjatlarning mustaqil tahlili tashkil etdi. Ushbu manbalar tahlil qilinib, islohotlarning Konstitutsiyaviy qadriyatlar bilan o‘zaro bog‘liqligi baholandi.

NATIJALAR

Konstitutsiyaviy kafolatlarning amaliy tatbiqi uch asosiy yo‘nalishda sezilarli natijalarni ko‘rsatdi: sud-huquq adolati, xalq hokimiyatchiligi va iqtisodiy erkinlikni kafolatlash. Sud-huquq tizimidagi Islohotlar orqali Adolat Tamoyilining Kuchaytirilishi (Konstitutsiyaning 26, 112-moddalari) Sud-huquq sohasidagi o‘zgarishlar bevosita fuqarolarning Konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish mexanizmlariga qaratildi. Sud Mustaqilligini Kuchaytirish: Sudyalar Oliy Kengashining tuzilishi sudyalarning muddatsiz tayinlanishi orqali mustaqilligini oshirdi. Prezident nutqida belgilanganidek: "Sudya muddatsiz davrga tayinlansin, lekin u doim xalqparvar bo‘lib, adolatli ish olib borsin". Bu Sudyalar Oliy Kengashi instituti orqali Konstitutsiyaning 112-moddasida mustahkamlangan sudyalar mustaqilligi amalda ta‘minlanishiga xizmat qildi. Aybsizlik

Prezumpsiyasining Amalda Ta'minlanishi: Jinoyat ishlarini qo'shimcha tergovga qaytarish tartibining bekor qilinishi tergov organlarining mas'uliyatini oshirdi. Natijada oqlov hukmlari soni sezilarli darajada oshdi: "Joriy yilning 10 oyi davomida sudlar tomonidan 191 nafar shaxsga nisbatan oqlov hukmlari chiqarildi... 3,5 mingdan ortiq jinoyat ishi tugatildi." "Qiynoqqa solishga yo'l qo'yilmaydi" tamoyili: Maxsus Farmon [4] bilan noqonuniy olingan dalillardan foydalanish qat'iy taqiqlandi. Bu Konstitutsiyaning 25-moddasini (shaxs erkinligi) va 26-moddasini (adolatli sudlov) amaliyotga to'liq tatbiq etish imkonini berdi. Xalq Hokimiyatchiligi va Davlat Xizmatlarining Samaradorligi: Yangi Mexanizmlar (Konstitutsiyaning 7, 35-moddalari) Xalq Qabulxonalari tizimi: Ushbu institut Konstitutsiyaning fuqarolarning murojaat qilish huquqi [1, 35-modda] ni ta'minlashning eng samarali institutsional mexanizmi sifatida shakllandi. Uning tashkil etilishi davlat organlarining xalqqa xizmat qilish prinsipini amalda ta'minladi, chunki Prezident nutqida ta'kidlanganidek: "Davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak degan prinsip barcha bo'g'indagi rahbarlar faoliyatida asosiy qoidaga aylanishi kerak". Ma'muriy islohotlar: Tezkor Davlat Xizmatlari Agentligining tashkil etilishi "Yagona darcha" tamoyili orqali davlat xizmatlarining ochiqligi, tezkorligi va samaradorligini oshirdi. Iqtisodiy Erkinlik va Ijtimoiy Himoya (Konstitutsiyaning 36, 53-moddalari). Mulk Daxlsizligi va Tadbirkorlik: Konstitutsiyaning 53-moddasidagi mulk daxlsizligi kafolati Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari bo'yicha vakil (Biznes-Ombudsman) instituti va rejadan tashqari tekshiruvlarning bekor qilinishi orqali mustahkamlandi. Prezidentning "Tadbirkor yo'lga to'siq bo'lishni davlat siyosatiga xiyonat, deb qabul qilish kerak" degan siyosiy irodasi mulkdorlar huquqini institutsional kafolatlashni ta'minladi. Majburiy Mehnatni Taqiqlash: Konstitutsiyaning 37-moddasi ijrosi Parlament komissiyasi tuzilishi bilan qat'iy ta'minlandi. "Byudjet tashkilotlari xodimlari va talabalarni majburiy ravishda paxta terimiga chiqarishni qat'iy taqiqladik" [3]. Bu O'zbekistonning xalqaro mehnat standartlari va Konstitutsiyaviy majburiyatlari uyg'unligiga erishilganini ko'rsatadi. O'tkazilgan tahlil natijalari Harakatlar strategiyasi davridagi islohotlar Konstitutsiyaning "kafolatlash" funksiyasini sezilarli darajada kuchaytirganini ko'rsatadi. Avvalo, sud-huquq tizimidagi o'zgarishlar — xususan, oqlov hukmlarining keskin ortishi, sudyalarning mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qabul qilingan qarorlar — Konstitutsiyaning inson huquqlariga oid normalari amalda qanday ishlashini tasdiqlaydi. Mazkur xulosani sohaning taniqli mutaxassislar ham qo'llab-quvvatlaydi. Professor A. Saidov o'z bahosida shunday deydi: "O'zbekistonning so'nggi islohotlari Konstitutsiyada qayd etilgan inson huquqlari va erkinliklarini faqat deklarativ normalar darajasidan chiqarib, ularni real amaliy kafolatlarga aylantirdi. Xalq qabulxonalari, Biznes-ombudsman, Sudyalarning oliy kengashi kabi yangi institutlar davlatning huquqiy majburiyatlarini tizimli ravishda bajarishini ta'minlaydi." Ushbu fikr institutsional islohotlarning huquqiy mexanizmlarni kuchaytirishdagi ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Majburiy mehnatni tugatish, fuqarolarning murojaatlarini ochiq qabul qilish tizimini yaratish va jinoyat-protsessual normalarni liberallashtirish bo'yicha amalga oshirilgan o'zgarishlar xalqaro ekspertlar e'tiboridan ham chetda qolmadi. BMT Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissari boshqarmasi (OHCHR) O'zbekistonda "majburiy mehnatning kamayishi, sud mustaqilligining kuchayishi va jamoatchilik murojaatlari tizimining joriy etilishi inson huquqlarini himoya qilish borasida sezilarli yutuq" ekanini ta'kidlaydi. Bu baho Konstitutsiyada belgilangan asosiy huquqlarning xalqaro standartlar darajasida amalda ta'minlanayotganidan dalolat beradi. Iqtisodiy sohadagi islohotlar ham konstitutsiyaviy huquqlarning amaliy kafolatlarini kuchaytirishga xizmat qildi. Jahon banki eksperti R. Peeters O'zbekistonda mulk daxlsizligi bo'yicha o'rnatilgan kafolatlarni yuqori baholab: "Biznes-ombudsman instituti va tekshiruvlar ustidan nazoratning kuchayishi Konstitutsiyada belgilangan iqtisodiy huquqlarni real kafolatga aylantirdi", deb qayd etgan. Bu fikr bosh qomusdagi 53-moddaning amalda qanday ishlayotganini ko'rsatadi. Biroq shuni qayd etish kerakki, amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlarga qaramay, Konstitutsiyaviy qadriyatlarining jamiyat ongiga to'liq singdirilishi hali yakuniga yetgani yo'q. Davlat organlari faoliyatida byurokratiya va korrupsiya xavfini to'liq yo'qotish uchun huquqni qo'llash amaliyotini yanada takomillashtirish zarur. Kelgusida Konstitutsiyaviy nazorat tizimini rivojlantirish, xususan Konstitutsiyaviy shikoyat (konstitutsiyaviy murojaat) institutini joriy etish demokratik boshqaruvning sifat jihatidan yangi bosqichga o'tishga xizmat qilishi mumkin.

XULOSA

Konstitutsiya O'zbekistonning erkin va farovon hayot garovi bo'lib xizmat qiladi. 2017-yildan keyingi islohotlar bevosita Bosh Qomus talablarini bajarishga qaratilgan amaliy harakatlar strategiyasi sifatida namoyon bo'ldi: Sud-huquq tizimidagi o'zgarishlar fuqarolarning himoyalanihga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini [1, 26-modda] kuchaytirdi va adolatni qaror toptirdi. Bu islohotlar Konstitutsiyaviy normalarni "Deklarativ" holatdan "Amaliy Kafolatlar tizimiga" o'tkazganligini ko'rsatadi. Xalq Qabulxonalari instituti davlat organlarining Konstitutsiyaning 7-moddasida mustahkamlangan xalqqa xizmat qilish prinsipini amalda ta'minladi. Iqtisodiy islohotlar va Biznes-Ombudsman instituti Konstitutsiyaning mulk daxlsizligini [1, 53-modda] ishonchli kafolatladi, tadbirkorlik uchun erkinlik muhitini yaratdi. Kelajakda ham "Qonun va adolat – ustuvor, jinoyatga jazo – muqarrar" degan prinsipni qaror toptirish, shuningdek, davlat organlarining faoliyatida inson huquqlari ustuvorligini so'zsiz ta'minlash orqali farovon jamiyat qurish Konstitutsiyaviy burch bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1992. – Betlar: 5–48.
2. O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF–4947-son Farmoni. – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2017-yil, 6-son. – Betlar: 12–32.
3. Mirziyoyev Sh. M. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. (Xalq so'zi gazetasi, 2017-yil 9-dekabr soni.) – Betlar: 1–3.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlarini kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni.
5. 2018-yil 13-aprel, PF–5418-son. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. – Betlar: 2–16.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida"gi Qonuni. 2019-yil 8-yanvar, O'RQ–517-son. – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2019. – Betlar: 4–57.